

מפלגה מתמודדת עם כשלונה – מפא"י לנוכח תוצאות הבחירות לכנסת השלישית

יחיעם ויץ

מבוא

הבחירות לכנסת השלישית נערכו ב־26 ביולי 1955. מבחינתה של מפא"י, מפלגת השלטון, תוצאותיהן היו קשות למדי – היא איבדה כעשירית מכוחה וזכתה בארבעים מנדטים, לעומת ארבעים וחמישה שבהם זכתה בבחירות לכנסת השנייה, שנערכו בקיץ 1951. תוצאות אלה היו חלק ממגמה כוללת יותר של ירידה בכוחן של המפלגות המתונות יחסית שהרכיבו את הקואליציה בתקופת כהונתה של הכנסת השנייה ועלייה בכוחן של המפלגות הרדיקליות, ה'אקטיוויסטיות' בלשון אותם ימים. הציונים הכלליים, השותפים הבכירים בממשלות בן-גוריון ושרת בשנים 1952-1955, איבדו למעלה משליש מכוחם,² ומן הצד האחר חירות כמעט הכפילה את כוחה – חמישה-עשר מנדטים בבחירות לכנסת השלישית לעומת שמונה בבחירות לכנסת השנייה – והתנועה לאחדות העבודה, שהיתה זו הופעתה העצמאית הראשונה בבחירות לכנסת, זכתה בעשרה מנדטים.

לראשי מפא"י לא היו התוצאות הפתעה מוחלטת. השנה שקדמה לבחירות אלה היתה עבורם קשה מנשוא מכמה סיבות: תפקודו הבעייתי של שר הבטחון פנחס לבון – שבן-גוריון מינה אותו באופן מתמיה לתפקיד זה – ששיאו היה ב'עסק הביש', אשר בעקבותיו נאלץ לבון להתפטר, מריר וזועם; היחסים המתוחים בין בן-גוריון לבין יורשו הכפוי משה שרת ויצירת מוקד שלטוני חלופי בשדה-בוקר; התליות בקהיר ופרשת האונייה בת גלים. ולבסוף, פסקי-הדין של השופט בנימין הלוי במשפט קסטנר, שניתן בעיצומה של מערכת הבחירות, ואשר סיפק מלאי תחמושת לכל יריבי מפלגת השלטון – משמאל ומימין.

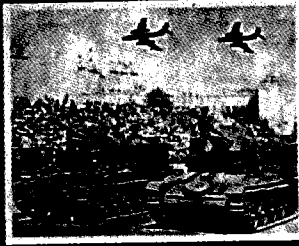
מעבר לזה, בשנים אלה נשמעו הביטויים הראשונים למרירות קשה מצד מאות אלפי העולים שהגיעו לארץ בשנות המדינה הראשונות, והחלה להתפתח מודעות ראשונה לכך שהמסד הקולט, כלומר מפלגת השלטון, משלם וישלם מחיר גבוה על המבצע שיוסף גורני כינה אותו, בפרספקטיווה של שנים, 'נס העלייה ההמונית'. שנת 1955 היתה אחת השנים שבין גל העלייה הראשון, שהחל מיד עם קום המדינה והסתיים בשנת 1953, לבין גל העלייה השני שהחל בשנת 1956. זאת היתה שנה שבה ניתן היה אפוא להתפנות קמעה ולבחון את הבעיות שבפניהן ניצבה

* כל האירורים במאמר זה, פרט למודעה של הציונים הכלליים התוקפת את גולדה מאיר, הם מודעות בחירות של מפא"י במסגרת מערכת הבחירות לכנסת השלישית.

1 בבחירות לכנסת השנייה, שנערכו ב־30 ביולי 1955, קיבלה מפא"י 37.3 אחוזים (256,456 קולות), ובבחירות לכנסת השלישית קיבלה 32.3 אחוזים (274,735); לכנסת השנייה הצביעו 687,492 מצביעים ולשלישית – 853,219.

2 בבחירות לכנסת השנייה קיבלו הציונים הכלליים עשרים מנדטים והפכו למפלגה השנייה בגודלה. במהלך כהונת הכנסת הצטרפו אליהם שני נציגי המפלגה הספרדית ונציג מפלגת התימנים. בבחירות לכנסת השלישית זכו בשלושה-עשר מנדטים בלבד.

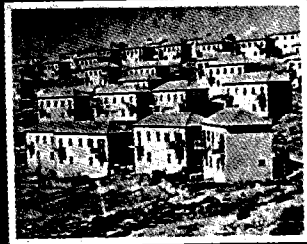
לאן הלך הכסף ?

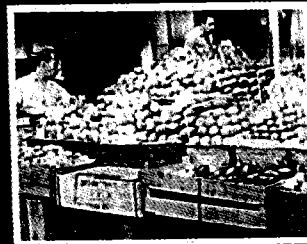
מנשק דל לצידו משובלל

מאהל לדירת חבט

מקיצוב לשכע

פנח בוכיית ינורים

המדינה הצעירה שקלטה מספר שיא של עולים בפרק זמן של פחות מחמש שנים (רק בשנת 1949 הגיעו 266 עולים על כל 1,000 יהודים שחיו בארץ). היו אלה שנים של מהפכה דמוגרפית — למעלה ממחצית (50.7%) מהעולים בשנים 1948-1953 הגיעו מארצות אסיה ואפריקה. אחת התוצאות החשובות של מהפכה זו היתה גידול ניכר מאוד בהיקף המשפחה הממוצעת, ובעקבות זאת שינוי בהרכב הגילים של האוכלוסייה — ריבוי פעוטות וילדים מכאן וקשישים מכאן, דבר שהביא לירידה בשיעור המפרנסים ולעלייה בשיעור התלויים בהם.

גורם זה וכן היקפה האדיר של העלייה והקצב המהיר שבו התנהלה הביאו לכך שנוצר פער, שהלך וגדל, בין עצם העלייה לבין קליטת הקבע של העולים, והדבר השתקף בתעסוקה, בדיוור ובהבטחת שירותים. פער זה הביא לכך שמאות אלפי אנשים חיו משך שנים במצב ארעי בכל הקשור לתעסוקה ולדיוור ובניתוק גמור מהחברה הישראלית הוותיקה והקולטת, מתרבותה ומאורח חייה. נקודות המפגש בין הקולטים לנקלטים היו מצומצמות, והמנגנון הקולט היה במידה רבה ערוץ התיווך העיקרי בין העולים לבין החברה הוותיקה. הדבר אמנם הקנה למנגנון זה, שהיה מזהה לטוב ובעיקר לרע עם מפלגת השלטון, עוצמה רבה, אך מצד אחר גרם לכך שהעוינות, הטינה והתסכולים של אותם מאות האלפים שחיו במעברות והתפרנסו מעבודות דחק הופנו בעיקר

כלפיו. כוחו של הממסד הקולט היה אדיר — תלות העולים החדשים בו היתה כמעט מוחלטת. אולם כוח זה עלול היה להיות מוסב נגדו כאחד הימים ולפגוע בעצמו.³ מטרתו של מאמר זה היא להציג את תגובת מפא"י — מנהיגיה, חבריה ובטאוניה — לתוצאות הבחירות לכנסת השלישית ובהקשר זה להעלות שתי שאלות: מה היו להערכת מפא"י הסיבות לכשלונה? והאם היא ראתה בו כשלון קוניונקטורלי, שנבע מסיבות חולפות, ואשר ניתן ואפילו רצוי היה לעבור עליו לסדר היום, או שמא הוא נתפס על-ידה כאות אזהרה המחייב עיון בסדרי העדיפויות המפלגתיים הלאומיים?

תגובת העיתונות המפלגתית

תגובת צמרת מפא"י על תוצאות הבחירות היתה מעורבת. היו שראו בהן ביטוי לתהליכים יסודיים ועמוקים ועדות לזעזוע במעמדה של מפא"י כמפלגת שלטון הגמונית, והיו שראו בהן קצף על פני המים, תוצאה של אירועים מקריים ותו לא. לזיכרון זה היה היבט נוסף: האם ניתן לראות בתוצאות אלה עדות לשינויים המבניים שחלו בחברה הישראלית מאז קום המדינה ובמיוחד לנוכח העלייה ההמונית או שמא מדובר רק בצירוף נסיבות חולף?

ראש הממשלה משה שרת התייחס לתוצאות ברצינות רבה וסבר כי 'המפלגה הוכתה מכה אנושה'.⁴ לעומתו בן-גוריון, שבפברואר 1955 הוזעק משדה-בוקר על-ידי ראשי מפלגתו החרדים כדי לכהן כשר הבטחון בממשלת שרת, לא ראה סיבה לדאגה. לטענתו 'השפיעו הפעם: (1) משפט קסטנר, (2) מדיניות הבטחון של מ.ש. [משה שרת], (3) ארזי ומשפט ארלוזורוב, (4) ורגו האינטליגנציה העובדת, (5) כמה סניפי מפא"י ירודים (עכו, באר-שבע ועוד)'.⁵ מחלוקת זאת באה לידי ביטוי גם בעיתונות המפלגתית. מצד אחד היו שטענו כי אף שהירידה בכוחה של המפלגה אינה חמורה כשלעצמה, בכל זאת היא סימן מבשר רע — זאת הפעם הראשונה זה חצי יובל שנים שכוחה של מפא"י נמצא בירידה, ואפשר שלפנינו לא הנקודה הנמוכה ביותר אלא ראשיתה של מגמה שסופה מי ישרנו. ומן הצד האחר נטען כי גם אחרי תוצאות אלה, מפא"י נשארה המפלגה הראשית והאחראית שבלעדיה אין שום אפשרות להקים ממשלה.⁶ אחת הטענות המרכזיות שהועלו בהקשר זה בעיתונות המפלגתית היתה כי ציבור הבוחרים היה נתון להסתה מתמדת — זולה, פופוליסטית וחסרת אחריות. להסתה זו היו שני מקורות. המקור הראשון, הוותיק והמוכר, היה תנועת החירות. כלפיה נטען כי היא מוכנה לנצל כל קושי ומצוקה — תוצרי לוואי הכרחיים של משימות הענק שהמדינה החדשה לקחה על עצמה — כדי לגרוף באמצעותם רווחים פוליטיים. הרצל ברגר, חבר-כנסת ומעורכי 'דבר', בא בטרוניה על קבוצות

3 בעניין זה ראה: ד' הורוביץ ומ' ליסק, מצוקות באוטופיה: ישראל חברה בעומס יתר, תל-אביב 1990, עמ' 124-104.

4 מ' שרת, יומן אישי ד, תל-אביב 1978, עמ' 1101, 31 ביולי 1955 [להלן: שרת].

5 יומן בן-גוריון, 30 ביולי 1955, אב"ג. כמה חודשים לפני הבחירות טען יהודה ארזי, שבזמן רצח ארלוזורוב שירת כקצין במשטרת המנדט, כי הרזיוניסטים אינם אחראים לרצח ארלוזורוב; גילויים אלה שימשו את חירות במערכת הבחירות. יש לציין כי בספרו מדינת ישראל המחודשת א, תל-אביב 1969, עמ' 466-467 [להלן: בן-גוריון] בן-גוריון מביא את תוצאות הבחירות לכנסת השלישית כלי כל התייחסות מיוחדת.

6 "לוי הירושלמי, 'אורות וצללים במפא"י', הדור, 5 באוגוסט 1955; "ישעיהו, 'מסקנות', הפועל הצעיר, 2 באוגוסט 1955. ישעיהו היה חבר-כנסת מטעם מפא"י ודמות מרכזית במנגנון המפלגתי.

מדיניות שמעולם לא ידעו מה משמעות הנשיאה בעול על שהן מתפתות לנצל את הקשיים הנלווים להתפתחותה המהירה של החברה כדי להבטיח קפיצת דרך ולהפריח אשליה.⁷ לעתים נוסחו הטענות נגד חירות במונחים חריפים הרבה יותר. נאמר כי היא אינה רק מפלגה רדיקלית ופופוליסטית אלא מפלגה פשיסטית, ולכן עליית כוחה היא סכנה לעצם קיומה של הדמוקרטיה הישראלית ואיום לעליית משטר פשיסטי. מיד כשנדעו תוצאות הבחירות נכתב במאמר של 'הדור', עיתון הערב של מפא"י: 'שכונת העוני, המעברות, הבדונים, ההזנחה, הבשילו את פרי הביאושים — התחדשותה של הסכנה הפאשיסטית בישראל בדמות "חרות". סדן הארץ אחד הוא — והמצוקה, הבערות והעוני יכולים לגדל הצבעה פאשיסטית אף בישראל'.⁸ אולם לא הכול היו שותפים לתחושות האימה והחרדה. היו שהתייחסו לעליית כוחה של חירות — ולאפשרות שתשנה את המשטר כזלזול ואפילו בביטול. ראש וראשון להם היה בן-גוריון. באירוניה מושחת, שאפיינה את יחסו באותן שנים למפלגה שכראשה עמד 'האיש היושב על-יד חברי הכנסת בדר', כתב:

ודאי שאין לזלזל בנצחון הגדול והנורא של הרשימה הפטריוטית היחידה בעם היהודי, הנושאת את שם 'תנועת החרות' מיסודו של הארגון הצבאי הלאומי... הם קיבלו 16 מנדטים, אחרי שבכנסת הראשונה היו להם 14 מנדטים ובכנסת השנייה 8. נצחון כזה מכריע ואדיר טעם לא היה, כידוע, לשום רשימה וסיעה שבעולם. ואחרי נצחון כזה יבצע בלי ספק 'המנהיג' הנערץ והדגול הבטחוני להרחיב גבולות הארץ עד נהר פרת ונהר מצרים ולכרות מיד ברית-שלום עם הערבים, ולהפסיק כל הסתננות, ולפטור את העם ממסים, ולפרק הטרוריסטים של ההסתדרות השמאלית ולהחרים כל רכוש ולהושיב כל אנשי המעברות ויישובי העולים בתל-אביב.⁹

המקור השני והחדש להסתה נגד מפא"י היה התנועה לאחדות העבודה, שכאמור רק שנה קודם לכן נפרדה ממפ"ם וזו היתה הופעתה העצמאית הראשונה במסגרת מערכת הבחירות לכנסת. למקור האחרון התייחסו בחומרה יתרה, אחרי הכול לא מדובר בצבאצי ה'פורשים' אלא בבשר מבשרנו. אהוד אבריאלי, שנבחר כחבר-הכנסת השלישית והיה מראשי הדור הצעיר במפא"י וממקורביו של בן-גוריון, גרס כי כל עוד רק בגין ומרעיו עסקו בהסתה 'לא נתקבלו הדברים על לב רבים וקל היה להזימם. אך הנה קמו מפקדים צבאיים ידועי שם מימי מלחמת השחרור ולא היססו להוציא את הפרוסה האחת מפיהם של אנשי חרות ולא חשו ולא הרגישו מה יצמח מהסתה זו ומסילוף זדוני של העבר וההווה גם יחד'. לטענתו את התועלת מדבריהם ההרפתקניים וחסרי האחריות של יגאל אלון, משה כרמל ובני מרשק — שלושתם חברי אחדות העבודה ומהדמויות שסימלו את מלחמת העצמאות — הפיקה בעיקר 'חרות': 'את האלופים שמעו ברצון, אך את קולם נתנו בכל זאת להרפתקנים המועדים. בגין ומרידור נאמנים בעיניהם לקיום אירדנטה יותר מאשר הבחורים הטובים מ'הקיבוץ המאוחד'.'¹⁰ לתחושה כי תנועת החירות קוצרת את שאחדות העבודה זרעה היו שותפים נוספים. ב'הדור' נכתב כי 'התעמולה השחצנית והדבורים חסרי

7 ה' ברגר, 'למחרת הבחירות', דבר, 29 ביולי 1955.

8 'סיכום ראשון', הדור, 28 ביולי 1955.

9 ד' בן-גוריון, 'רשימתיו של אזרח', דבר, 3 באוגוסט 1955; לפי התוצאות החלקיות הנוכרות שם חירות קיבלה שישה-עשר מנדטים אך בסופו של דבר זכתה בחמישה-עשר בלבד.

10 א' אבריאלי, 'מסקנות ראשונות', דבר, 29 ביולי 1955.

האחריות של אחדות-העבודה בתחומי הבטחון הכשירו את הדרך בפני עליית "חרות". ובן-גוריון עצמו כתב כי 'לא מעט סייעו בידי "חרות" הדמוגיה "האקטיוויסטית" המנופחת של כמה מתועמלני תו [אחדות העבודה]'.¹¹ נקודה זו עלתה גם בדיווחי דיפלומטים זרים על הבחירות. בדו"ח השגרירות הבריטית בתל-אביב נכתב: 'לבשורה האקטיוויסטית [The Activist Gospel] של חירות, הלאומנית והאנטי-סוציאליסטית הטיפה גם אחדות העבודה, הזרם המכובד למדי של תנועת העבודה; רבים חשים כי המערכה שניהלה האחרונה תרמה לעליית כוחה של חירות יותר מאשר לעליית כוחה שלה'.¹²

הדיון במרכז המפלגה

את חשבון נפשה ערכה מפא"י בראשית אוגוסט, כשמרכז המפלגה התכנס לדון לא רק בתוצאות הבחירות אלא גם במשמעותן. הישיבות,¹³ במהלך שכהגדרת שרת היה 'מיפקד המפלגה לשם עריכת חשבון נפש',¹⁴ דיברו עשרות רבות של חברים: מנהיגי המפלגה ונציגיה במוסדות המדינה השונים, כולל הממשלה והכנסת, אך גם חברי מרכז מן השורה שלדבריהם חשיבות ומשקל מאחר שייצגו את עמדתו של ה'איש מן הרחוב'.

עשרות הדוברים העלו עניינים שונים ותירצו את כשלון המפלגה בבחירות תוך שימוש בנימוקים שונים. האירוע המרכזי בישיבה, שנחרט בזכרון המשתתפים, היתה התקפתו — הלא-מעודנת, כלשון המעטה — של בן-גוריון על שרת ומדיניותו. אין פלא שכותרת הפרק ביומנו האישי של שרת המוקדש לישיבה זו היא 'תועבה במרכז מפא"י'.¹⁵

מתוך הנקודות הרבות שבהן עסקו המשתתפים בישיבה נתמקד באחת: הקשר בין תוצאות הבחירות לבין מעמדה של מפא"י כמפלגת השלטון בעיני העולים החדשים, עניין שנדון כבר במאמרים שהוקדשו לנושא תוצאות הבחירות.¹⁶ העניין הועלה כבר בדברי הפתיחה של אריה בהיר, איש קיבוץ אפיקים, מראשי איחוד הקבוצות והקיבוצים ומראשי מטה הבחירות של מפא"י בבחירות לכנסת השלישית וחבר הכנסת השלישית. בהיר לא נמנה עם צמרת המפלגה, אך לדבריו משקל מיוחד גם בגלל התפקיד שמילא במערכת הבחירות וגם מאחר שבמשך שנים רבות מילא תפקידים שונים ומגוונים במסגרת המנגנון המפלגתי.

- 11 הירושלמי (לעיל, הערה 6); בן-גוריון (לעיל, הערה 9).
- 12 מתוך דיווחו של המזכיר הראשון ו"ה מארש (Marsh) על תוצאות הבחירות [ללא תאריך], PRO. FO 371/115813
- 13 הישיבה הראשונה נערכה ב-8 באוגוסט 1955 והשנייה ב-17 באוגוסט. הפרוטוקול ראה: אמ"ע 23/55. בישיבה השתתפו, מלבד חברי המרכז, גם עשרות רבות של אנשים נוספים ביניהם אנשים מרכזיים בצה"ל ובמערכת הבטחון כמו מנכ"ל משרד הבטחון שמעון פרס, ראש שירותי הבטחון איסר הראל (המופיע בפרוטוקול בשמו הקודם הלפרין), האלוף צבי צור ואלוף-משנה יוסף גבע.
- 14 שרת, ד, עמ' 1115, 8 באוגוסט 1955.
- 15 שם, עמ' 1099.
- 16 ראה למשל: א' פורת, 'בל נולול באזהרה', הדור, 1 באוגוסט 1955. פורת כתב על 'חטא שחטאנו לפני "ישראל השנייה" שלא עשינו די לביטול המחיצות בין ישראל הראשונה, המבוססת, לבינה. יש "דורוואר" של כוחות בישראל שלא ניצלנו אותה כדבעי'. מ' ארגוב, 'יושב-ראש ועדת החוץ והבטחון של הכנסת, כתב כי 'קצתן של שכבות עממיות, ובעיקר במעברות, בשכונות ובפרברים, אשר מבחינה סוציאלית וציונית הם בני ברית לנו — פנו לנו עורף. ואין להעריך נסיגה זאת רק לאור מספרים, מנדטים וקולות'. מ' ארגוב, 'הבחירות ולקחן', הפועל הצעיר, 2 באוגוסט 1955.

בהיר, שלדברי שרת 'הרצה ארוכות, ללא השראה, כדרכו, אך בעניין¹⁷ מסר נתונים עגומים ביותר על תוצאות הבחירות בכל ריכוזי העלייה ההמונית. בערי העולים כמו באר-שבע, רמלה ולוד 'התוצאות הפעם היו עגומות ביותר באופן יחסי'. בבאר-שבע לדוגמה קיבלה המפלגה 3,000 קולות בבחירות לוועידת ההסתדרות,¹⁸ 2,400 קולות בבחירות למועצת העיר, ורק 2,000 קולות בבחירות לכנסת (הבחירות לכנסת ולרשויות המקומיות נערכו באותו היום). לכן, סיכם בהיר, 'התוצאות הן העגומות ביותר'.

חמור עוד יותר היה המצב במעברות — הסתמנה בהן ירידה תלולה בכוחה של מפא"י בבחירות לכנסת השנייה וזתה מפא"י בכשישים אחוזים מכלל קולות אנשי המעברות ואילו עתה לא הגיע חלקה אלא לשלושים וחמישה אחוזים מקולותיהם, והיו אף מעברות שבהן הצביעו עבורה פחות משלושים אחוזים מתוכם. חמורה ביותר נראתה בעיני הדובר, וכנראה לא רק בעיניו, התופעה שישנן קלפיות אשר מספר המצביעים [בהן] בשביל "חירות" עולה על מספר המצביעים למפלגת פועלי א"י. גם במושבי העולים, שהשתייכו לתנועת המושבים הקשורה למפא"י ושאליהם נשלחו רכבות עולים גם כדי לשמור על כוחה של מפא"י במיגזר זה,¹⁹ לא היתה התמונה מעודדת. לעומת שמונים ושבעה אחוזים שקיבלה מפא"י בכל המושבים שהשתייכו לתנועת המושבים, במושבי העולים קיבלה רק שבעים אחוזים וישנם מקומות רבים שהאחוז הוא יותר קטן. ישנם מחוזות שלמים שהאחוז הוא בין שישים ל-שישים וחמישה אחוזים, ואני מדבר על המושבים הקשורים עם תנועת המושבים ולא עם תנועות אחרות. במיוחד נחרד הדובר מהעובדה שבמושבים אלה קיבלה חירות 600 קולות.

נתונים קודרים אלה שהציג בהיר אכן שיקפו את המציאות הקשה שבאה לידי ביטוי בבחירות. ניתוח סטטיסטי של תוצאות הבחירות בירושלים הוכיח כי ירידת כוחה של מפא"י בשכונות הוותיקות היתה מתונה יחסית, אך ירידת כוחה בריכוזי העולים ובמעברות שבעיבורי העיר היתה חריפה ביותר,²⁰ בבית-הכרם, שהיא דוגמה לשכונה ותיקה, איבדה מפא"י כשישית מכוחה וירדה מ-55.3 אחוזים בבחירות לכנסת השנייה ל-45.6 אחוזים בבחירות לכנסת השלישית. רוב הקולות שאיבדה פנו שמאלה — לעומת 8.3 אחוזים שקיבלה מפא"י בשנת 1951, קיבלו אחדות העבודה ומפ"ם יחד 13.1 אחוזים. לחירות לא היתה בשכונה זאת שום אחיזה של ממש והיא קיבלה 2 אחוזים בלבד, לעומת 1.3 אחוזים בשנת 1951. שונים היו פני הדברים במעברת תלפיות. מפא"י איבדה כמעט מחצית מכוחה וקיבלה 27.8 אחוזים, לעומת 49.5 אחוזים שקיבלה בשנת 1951. ואילו חירות כמעט שילשה את כוחה; היא עלתה מ-13.2 אחוזים בשנת 1951 ל-33.8 אחוזים בשנת 1955, כלומר מספר תושבי המעברה שהצביעו עבורה היה גדול ממספר התושבים שהצביעו למפא"י, וזאת כשארבע שנים קודם לכן היחס היה 1:4 לטובת מפא"י. תופעה נוספת שבאה לביטוי במעברת תלפיות היא גידולו המרשים של השמאל הציוני: מ-3.1 אחוזים בשנת 1951 ל-10.6 אחוזים בשנת 1955.

17 שרת, ד, עמ' 1155, 8 באוגוסט 1955.

18 בבחירות לוועידה השמינית של ההסתדרות, שנערכו במאי 1955, קיבלה מפא"י 58 אחוזים מן הקולות לעומת 57 אחוזים שקיבלה בבחירות לוועידה השביעית, שנערכו בשנת 1949.

19 בעניין זה ראה: י' בן-אריז, 'תמורות בהעדפתן של צורות התיישבות עם קום המדינה: מבט היסטורי', ר' פילובסקי (עורכת), המעבר מיישוב למדינה, 1947-1949: רציפות ותמורות, חיפה 1990, עמ' 173-187.

20 א' רענן, 'עיון בתוצאות הבחירות — ניתוח קצת עובדות סטטיסטיות', מולד, יג [84] (יולי 1955), עמ' 267-262.

לא סוציאליזם בימינו
ולא גולדה בעידננו!

אזרח זכור!

גולדה מאירסון פירושה:

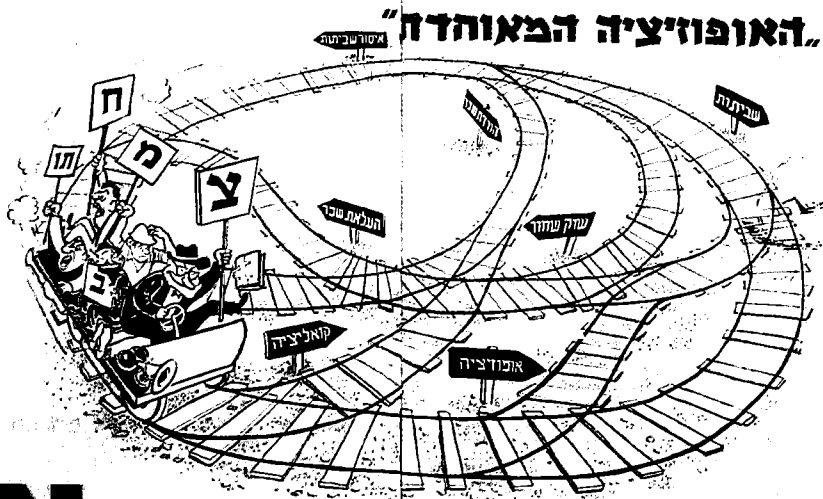
- השתלשלת מזכירי „בית ברנר“ בעידך
- בריאות, עבודה ושיכון לפי פנקס מפא”י
- הקמת ארמונות לכת השלטת במקום שיכונים עירוניים
- החנקת המסחר, המלאכה והתעשייה הזעירה וזכויות-יתר לצרכניות, „מקורות“ ו„סולל-בונה“

אזרח!

אל תפקיר עירך
לשלטון השמאל!
הצבע

מודעת בחירות של
'הציונים הכלליים' נגד
גולדה מאירסון
(מאיר), שהיתה
מועמדת מפא”י
לראשות עיריית תל-
אביב בשנת 1955

131

אל חללו על קרון זה -
לשטן אחדות יציבות בטחון הצביעו

מחבר הניחוח העריך כי בירושלים היו תופעות אלה קיצוניות מאשר בשאר אזורי הארץ. עם זאת לטענתו 'אין כל ספק כי רוב הפסדיה של מפא"י באו מהמעברות ושכונות העוני, הן לטובת "חרות" והן לטובת מפלגות השמאל, ואילו בשכונות הוותיקים היו הפסדי מפא"י לטובת "חרות" מבוטלים, אך גדולים יותר לטובת מפלגות השמאל ובעיקר אחדות-העבודה'. יש לציין כי גם איש השגרירות הבריטית היה מודע לתופעה זאת. בדין-וחשבון שכתב על תוצאות הבחירות ציין כי "חרות" הצליחה בעיקר בקרב הדור הצעיר והעולים החדשים.²¹

העולים החדשים ותוצאות הבחירות

בהיר לא הסתפק בהצגת נתונים, הוא גם היכה על חטא, במיוחד בכל הקשור להתיישבות העובדת: המפלגה לא גייסה מספיק כוחות חינוכיים וחברתיים לפעולה ביישובים אלה, רק ככשליש מהם פועלים מדריכים, וותיקי תנועת המושבים אינם מתגייסים במידה הראויה כדי לסייע למושבים החדשים.

בעקבות הנתונים החמורים שהוצגו התייחס חלק ניכר מהדוברים לשאלה היכן נכשלנו ומדוע? וביקשו למצוא הסבר לעובדה שדווקא העולים החדשים, שהובאו ארצה בהנהגת מפא"י, הפנו למפלגה עורף. בן-גוריון, שלא הוטרד מתוצאות הבחירות כשלעצמן הקדיש לנושא זה חלק ניכר מדבריו. הוא ראה בתוצאות אלה ביטוי לתופעות חמורות ומדאגות ביותר — לפער בין העולים החדשים ליישוב הוותיק ולתחושות מרירות ותסכול בקרב העולים החדשים העלולות להתפרץ בזעם רב. הוא ציין כי 'מצבם של העולים החדשים זה שנתיים אינו נותן לי מנוח, אם כי מעולם לא חשבתי עליו מתוך אספקט של בחירות, אבל כמובן שזה התגלה גם בבחירות'. דבריו הקשים ביותר, המדהימים בחריפותם אך גם בראייה הבהירה, המחודדת ומרחיקת הראות העולה מהם, היו מכוונים אל חברי קיבוצי עמק הירדן. ההתקפה המרה על חברי הקיבוצים הללו נבעה אמנם גם מהעובדה שבן-גוריון ראה בהם את השאור שבעיסה, אך מעבר לזה מערכת יחסיו עם התנועה הקיבוצית כולה היתה טעונה, בעייתית ורווית מתחים באותן שנים.²² ואלה היו דבריו:

עכשיו מסר לי חבר, שבטבריה היו אלף קולות ח'. אנשים אלה עובדים כולם כמשקי עמק-הירדן. משקי עמק-הירדן בעיננו, אני חושב בצדק, הם פינת חמד של הארץ מכל הבחינות, גם מבחינה משקית, גם מבחינה חברתית, גם מבחינת האדם האנושי המעולה — מכל הבחינות. במה עוד אפשר לברך משקים אלה ואין להם? אבל זה בעיננו אנו ולא בעיני העולים העובדים שם. בעיניהם אלה הם בעלי אחוזות עשירים שיש להם הכל — חינוך טוב לילדים, שדות, כרמים, גנים יפים, משק נהדר... אינני חושב שאנשי דגניה ואפיקים לא הרגישו שכאן קיימים שני מעמדות — לא במובן של ניצול כספי, לא במובן מרכסיסטי אלא במובן האנושי הפשוט.

בן-גוריון האשים את אנשי קיבוצי עמק הירדן בכך שלא הלכו אף פעם למעברות לחיות עם

21 מארש (לעיל, הערה 12).

22 ראה למשל: ב' כנרי, 'התנועה הקיבוצית בישראל במעבר מיישוב למדינה', פילובסקי (לעיל, הערה 19), עמ'

העולים לראות מה נעשה שם, איך מתייחס האב לילדיו. לו עשו כך, 'אילו היו חיים מספר אנשים מאפיקים בתוך המעברה, היה שם אחרת'.

בסיום דבריו שוב התייחס בן-גוריון לבעיה זאת, בלי קשר לבחירות, טען, בעיית המעברות, בעיית 'ישראל השנייה', רק תלך ותחריף. 'זאת הבעייה החברתית הכי חמורה שישנה בישראל. וכשם שאם לא נחסל את המדבר, המדבר עלול לחסל אותנו — אם אנו לא נשנה מציאות חמורה זו — מציאות חמורה זו תשנה אותנו'.

בן-גוריון התייחס גם לבעיית בטחונם של העולים החדשים שנשלחו ליישובי ספר והעומדים בפני סכנה יום-יומית של מסתננים ופדאיון. רובם המכריע של עולים אלה, ציין, אינם חלוצים, אך הם עושים מעשים שהחלוצים היו עושים, [אף-על-פי ש] הם יהודים פשוטים שבאו מאטלס, מטוניס, וזה לא פשוט שחייהם יהיו הפקר'. הוא טען כי בניגוד לאנשי 'השומר' שהלכו לכפר גלעדי וידעו בדיוק למה הם הולכים לשם, 'היהודים האלה לא יודעים זאת', לכן 'אנחנו שולחים אותם ויש לנו אחריות כפולה ומכופלת [כלפיהם]'. בהקשר זה ראוי להזכיר את חרדתו של בן-גוריון לנוכח האירועים במושב פטיש שבנגב המערבי. במארס 1955 התקיפו מסתננים מרצועת עזה את המושב בעיצומה של חתונה שהתקיימה במקום והרגו את ורדה פרידמן, מתנדבת מכפר-ויתקין שבאה לסייע למתיישבים. בעקבות הרצח ביקשו המתיישבים לנוש את המקום ולעלות לירושלים להפגין לפני הכנסת. האירוע השפיע על בן-גוריון וזעזע אותו עמוקות. אמנם בנאום פומבי מעל במת הכנסת דיבר על כושר העמידה של המתיישבים, כולם עולים חדשים, אך בכנס

סגור של הפיקוד העליון של צה"ל היתה נימת דבריו שונה לחלוטין: 'ברגע זה אין לנו את הבטחון שהעולים החדשים, בייחוד היישובים החדשים, מסוגלים לעמידה כזו'.²³ לקשר בין הכשלון בבחירות לבין קליטת העלייה ההמונית התייחס גם מרדכי נמיר, ממנהיגי המפלגה הבכירים ומי שהיה משך כל שנות החמישים מראשי העוסקים בקליטת העלייה וביחסי העבודה (בשנים 1950-1956 כיהן כמזכיר ההסתדרות ובשנים 1956-1959 כשר העבודה). בניגוד לבן-גוריון, נמיר ראה את התוצאות בחומרה רבה — 'אין ספק שהמפלגה קיבלה מכה קשה מאוד', אמר, 'פרט לבחירות לעריות [בשנת 1950]... אינני יכול להזכר בעובדה של ירידה כל כך רצינית. אחרי מאמצים כל כך עצומים אשר המדינה וההסתדרות בראשות המפלגה ובהדרגה ובהנהלת מנהיגיה השקיעו בעם ובמדינה'. לדעתו כמה סיבות הביאו לירידה זאת, למשל הפגיעה הקשה בדימויה האקטיוויסטי של המפלגה שממנה נבנתה בעיקר אחדות העבודה. אולם אחת הסיבות המרכזיות לכשלון היתה זעמם ותסכולם של רבבות תושבי המעברות שבדרך הטבע ראו במפלגת השלטון את האחראית לעוניים ולמצוקתם.

לשאלות קשות אלה התייחס גם שר האוצר לוי אשכול, שבשנות העלייה ההמונית כיהן כראש מחלקת ההתיישבות של הסוכנות והיה האדריכל של ההתיישבות ההמונית. הוא לא ראה בתוצאות הבחירות כשלון. אמנם, טען, 'לא הייתי מתנגד לוא היינו מקיימים את ישיבות המרכז לאחר הבחירות עם חמישה מנדטים נוספים', אך 'הענין הוא מקרה ויכול היה גם להיות אחרת'. אשכול סירב בתוקף להכות על חטא ולראות בקליטת העלייה ההמונית כשלון, גם אם רבים מהעולים הצביעו לחירות או למפ"ם.

אולם, לא נמצאו שותפים לאופטימיות של אשכול. שלמה הלל, אז מראשי הדור הצעיר של מפא"י וצעיר נציגיה בכנסת, ראה את שורש הרע לא במצבם האובייקטיבי של העולים אלא ביחס אליהם. תוסר העבודה, עבודת הדחק והשכר על עבודה זו המשולם באיחור, לעתים של חודשים, אינם העיקר, כי

לא רק על הלחם לבדו יחיה האדם, ולעתים חשוב איך מוגש הלחם, ולעתים חשוב יותר מיום עבודה, פרנסה וקורת-גג, איך טיפלו האנשים שהיו צריכים לטפל באותה עלייה, באיזה יחס הם טיפלו בהם. אנו יודעים את המימרא 'כי לשון רכה תשפר גרם', ונוכחנו לדעת שלעתים קרובות לא היה זה הקו שהנחה את האנשים שטיפלו בעלייה זאת. דברים ברוח דומה השמיע גם חבר-הכנסת אברהם הרצפלד, שלדבריו היה משקל מיוחד בגלל מעמדו כאחד מאבות ההתיישבות העובדת. 'איש העלייה הזאת', אמר, 'דורש טיפול אחר, טיפול-יתר, מלה טובה, יחס טוב, הקשבה רבה, הסברת עניינים. אין זה פשוט להפוך ארץ ולהפוך גם אדם. להפוך ארץ היה הרבה יותר קל. אבל להפוך את האדם לא עלה בידנו. נכיר בזה — לא עלה בידנו'.

בדיונים השתתפו כאמור לא רק אנשי צמרת המפלגה ובכיריה אלא גם פעילים כדרגים נמוכים יותר. אחד מהם היה דב ליפוב, איש מועצת פועלי ירושלים, שהעלה נקודה קונקרטיית: הפרוטקציוניזם בלשכות העבודה. 'אין צדק בלשכה', קבע, 'יש תלונות קשות בין עולים, חברי מפלגה ולא חברי מפלגה, שלשכת העבודה נותנת לאיש הבלתי-מפלגתי רק עבודת דחק; עבודה

²³ בעניין זה ראה: מ' בראון, שערי עזה: מדיניות הבטחון והחוך של מדינת ישראל: 1955-1957, תל-אביב 1992, עמ' 56.

טובה, משרדית, היא מחלקת רק בין חברים'. עניין זה פוגע בשמנו הטוב ומעוות את דימוינו בעיני העולים החדשים, המשיך, אנחנו האחראים לכך 'כי אנחנו טוענים בפניהם השכם והערב כי אנו האחראים בעד כל מה שנעשה במדינה זאת'. ראשי המפלגה, כמו העיתונות, עסקו גם בדרך שבה מנצלות מפלגות אחרות, ובייחוד חירות, את מצוקתם של העולים — עד כמה מוכנות מפלגות אלה לדוג במים עכורים כדי להשיג הישגים אלקטורליים? והאם אנו עדים לתהליך שמשמעותו סוף המשטר הדמוקרטי ואפילו עליית הפשיזם? טענת ראשי מפא"י שעליית כוחה של חרות משמעה עליית הפשיזם נבעה מתחושה חרדה. זכרון הדרך שבה ניסו תנועת החירות ומנהיגה מנחם בגין לקעקע את הסכם השילומים היה טרי. הרי חלפו רק מעט יותר משלוש שנים מאז אותו יום חורף ירושלמי שבו הכריז בגין באוזני האלפים שהתקבצו בכיכר ציון: 'או חירות או מוות, אין נסיגה. באם חרפה זו תקום, אם זה יהיה, לא נראה אותה [את הממשלה] כממשלה יהודית'.²⁴ אך בה בעת האיום בעליית הפשיזם היה דרך נוחה להתחמק מהתמודדות אמיתית עם תוצאות הבחירות ובעיקר עם הסיבות שהביאו לתוצאות אלה. ניתן לראות בזעקה 'פשיזם! פשיזם!' גם תוצאה של תחושת הקורבן שלה היו שותפים חברים במפא"י, כולל חברים מרכזיים. ביטוי לתחושה זאת ניתן למצוא במשפט כמו: 'כל מר נפש, כל עולה שוכן פחון, כל עולה תשוש כוח, כל מוכה גורל, שימש נושא להסתה נגדנו; עלינו הצביעו באצבע כעל האשמים בכל מדוי החיים וקשייהם'.²⁵

דובר מרכזי שהתייחס לנקודה זאת היה ראש הממשלה שרת. לדבריו, במערכת הבחירות נוצלו שתי בעיות, שתיהן קשות ובערות, לחעמולתו המופקרת והדמגוגית של בגין. שתי הבעיות הן הבטחון ובניין הארץ, כלומר קליטת העלייה. את הטענה אודות הדמגוגיה הבטחונית של בגין העלה שרת בהמשך לתלונתו מימי מערכת הבחירות על שראשי מפלגתו מתבטלים בפני האקטיוויזם משולל הרסן מימין ומשמאל,²⁶ אך בעיקר כדי להתמודד עם הטענה — שבכיר משמיעיה היה בן-גוריון — כי את קולר הכשלון יש לתלות בצוואר מדיניותה הפשרנית וההססנית של ממשלת שרת.

שתי מסקנות הסיק שרת. את המסקנה הראשונה, בעניין הבטחון, כיוון, אם כי ללא ציון מפורש של שמו, כלפי בן-גוריון. 'הבעייה היא', אמר, 'אם אנו לעתיד לבא נתחרה בדמגוגיה, או אם נעמוד בפניה'. מסקנתו השנייה היתה כי 'לא רק נצטרך לדאוג שלא לייצר מעברות חדשות, אלא לדאוג לחסל את המעברות הקיימות בתקופה הקצרה ביותר'. אולם, המשיך שרת, תוך שהוא רומז לפולמוס הקשה והמר בינו לבין בן-גוריון, כדי להגשים מטרה מרכזית זו חובה עלינו לקבוע סדרי עדיפויות ברורים ולנקוט מדיניות שתביא לצמצום הוצאות הבטחון.

בשעה ששרת דיבר על דמגוגיה, הלל דיבר ב'רחל בתך הקטנה' וטען מפורשות כי הצבעת העולים החדשים לחירות היא הרבה יותר מסוכנת מהצבעת כל מגזר אחר באוכלוסייה עבודה, מפני שמתקיימים בקרבם התנאים הנחוצים לעלייתן של מפלגות פשיסטיות.

24 בעניין זה ראה: נ' ברזל, 'ישראל וגרמניה, 1945-1956: התפתחות יחס החברה והמדינה בישראל לגרמניה בעקבות השואה', עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, אוקטובר 1990, ב, עמ' 270-279.

25 ארגוב (לעיל, הערה 16).

26 לדוגמה ב'17 במאי 1955 אישרו שרי מפא"י הבכירים, בניגוד לעמדתו, את פעולת עזה ב. אחרי האישור רשם שרת ביומנו: 'ידעתי היטב כי הכל חושבים אותה שעה, אם כי אין מגיד, כי אפס מעשה בשעה זו היא מכה אנושה לנו בבחירות — והסגרת אלפי מצביעים לח' [חירות] ולח' [אחדות העבודה]'. שרת, ד, עמ' 1001.

כספי מלאכה ותנאים!

לכל:

פרנסה צמודה לעבודה!

חוסר פרנסה

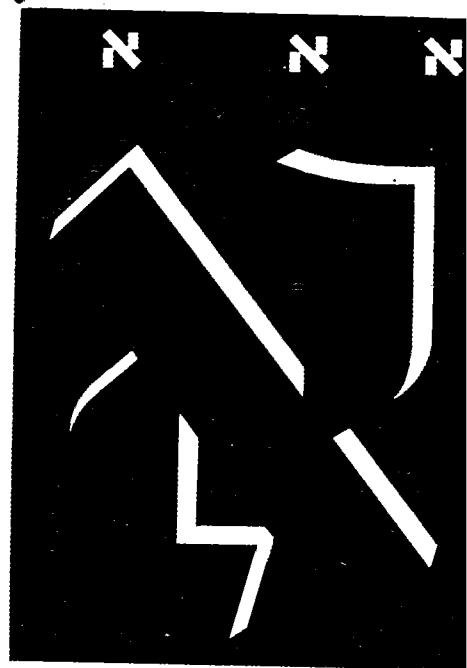
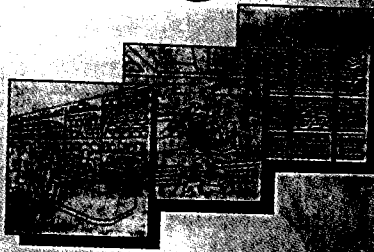
צ

חוסר עבודה

פרנסה מלאה

א

תעסוקה מלאה

סיכום

שתי הישיבות המרתוניות של מרכז מפא"י הסתיימו בשורה ארוכה של הצעות שזעלו המשתתפים. חלק ניכר מהן עסקו בהעמקת האחיזה של המפלגה בקרב העולים החדשים. בין גוריון הציע 'להרחיב את פעולת הגדנ"ע בפרברים, במעברות וכיישובי העולים'; לוי יצחק הירושלמי, מזכיר מערכת 'הדור', הציע להקים מחלקה לטיפול בשכונות; יצחק חצקלברג מכפר-ויתקין הציע לשלב את 'חברינו מעדות המזרח בהתיישבות העולים' ולמנות חבר מהמחלקה לעדות המזרח במרכז המפלגה כרכז תרבותי של חבל לכיש, שעשה אז את צעדיו הראשונים, ואילו אברהם הרצפלד ומרדכי סורקיס, ראש מועצת כפר-סבא ודמות מרכזית במנגנון המפלגתי, קבעו נחרצות כי 'יש לחסל את המעברות'. הצעות אחרות עסקו בין השאר בכריחת בוחרים דתיים מן המפלגה. כך לדוגמה חברה-הכנסת שמואל דיין, ממייסדי נהלל ומראשי תנועת המושבים, הציע 'להקים מחלקה לענייני דת ולהעמיד בראש המחלקה איש דתי אמיתי. מחלקה זאת צריכה לחנך את העולים החדשים הדתיים חינוך רעיוני, לשלוח חומר קריאה לפי טעמים ומסורותם'.

אולם הישיבות ושפע ההצעות שהועלו במסגרתן נבלעו בסדר יומה העמוס לעיפה של המדינה ושל המפלגה. מעיון בהצעות הללו עולה האפשרות שכינוס מרכז מפא"י היה לא רק פורום לליבון בעיות אלא גם מעין מסגרת לתרפיה קבוצתית שנעה על הקו שבין הלקאה עצמית לרחמים עצמיים. העניין המעשי המרכזי שהמפלגה עסקה בו באותה עת היה כינונה של ממשלה חדשה, הפעם בראשותו של דוד בן-גוריון. ממשלה זאת, שקמה בראשית נובמבר, נשענה על רוב יציב ביותר — תמכו בה שמונים חברי כנסת מחמש מפלגות (מפא"י, הפועל המזרחי והמזרחי, אחדות העבודה, מפ"ם והפרוגרסיביונים).

הממשלה החדשה נקטה מדיניות מפותלת, סבוכה ודור-משמעית, שהובילה בדיוק שנה לאחר

הקמתה למבצע קדש.²⁷ ביסוד מדיניות מהוססת זו עמדו כמה גורמים, אך אין ספק כי אחד מהם היה התחושה כי יש 'לגול את חרפת הבחירות' – חרפת מדיניותו של שרת, שבינוי 1956 הודח בברוטליות מכהונתו כשר החוץ, וחרפות אחרות.

מבצע קדש, למרות תוצאותיו הדר-משמעיות, העלה לגבהים חדשים את יוקרת המפלגה ובייחוד את יוקרת העומד בראשה, ואין זה פלא שבמערכת הבחירות לכנסת הרביעית היתה אחת הסיסמאות המרכזיות של מפא"י 'הגידו כן לזקן!'. הציבור הרחב, שהעריך את תקיפות המנהיג והוקסם מדיבוריו הבוטחים, היה הרבה פחות מודע לפקפוקיו, לפער שהתגלה לעתים בין דיבורים רמים נוסח 'מלכות ישראל השלישית' ובין המעשים ובעיקר לחרדותיו העמוקות.²⁸ מכל מקום בבחירות לכנסת הרביעית, שנערכו בסתיו 1959, השיגה מפא"י את הגדול בנצחונותיה וקיבלה חמישים ושניים מנדטים (ארבעים ושבעה מנדטים שלה ועוד חמישה מנדטים שניתנו לרשימות הערביות הקשורות אליה), בין השאר על חשבון אחדות העבודה, שאיבדה כשליש מכוחה.

'השד העדתי' שעליו דובר בשנת 1955 בעיקר בחדרי חדרים, פרץ במלוא עוזו ביולי 1959, ערב הבחירות לכנסת הרביעית, במהומות ודי סאליב שבעיר התחתית של חיפה, אירוע שהעלה על פני השטח את המרירות, המצוקות והתסכולים שעד אז לא ניתן להם ביטוי כה אלים.²⁹ מהומות ודי סאליב הסעירו את הציבור בישראל ימים ארוכים אך לא פגעו במערכת הבחירות של מפא"י.

גם אחרי הבחירות לכנסת הרביעית, כמו אחרי הבחירות לכנסת השלישית, התכנס מרכז מפא"י לישיבה מיוחדת.³⁰ אך בניגוד לאותה ישיבה, שעיקרה היה חשבון נפש והכאה על חטא, בלטו בישיבה זו זחיחות דעת, ושביעות רצון. הדבר בא לידי ביטוי בדברי רוב הנואמים: יוסף אלמוגי, שעמד בראש מטה הבחירות של המפלגה ושהנצחון נזקף בראש ובראשונה לזכותו,³¹ טען כי בבחירות אלה 'המפלגה הופיעה בפני העם כמפלגה מאוחדת, עשתה רושם ונהנתה מחיבה. לא רק מחיבה, אלא גם מחיבה'.

השאלה המרכזית שהטרידה אותו היתה מדוע לא השיגה המפלגה רוב מוחלט בכנסת. הוא העלה שאלה זו משתי סיבות: ראשית מפני שתוצאות אלה הן הוכחה שגם בשיטת הבחירות הקיימת יש אפשרות להגיע לרוב, שנית מפני שלהערכתו קיימת היתה אפשרות שלא רק הפועלים אלא גם כל השכירים והמעמד הבינוני הנמוך יתמכו במפא"י. בן-גוריון, שלא היה בדבריו שמץ מאותה הטפת מוסר קודרת שאפיינה את נאומו ארבע שנים קודם לכן, אמר ברוח דומה: 'אני הייתי ממצה את כל ענין הבחירות בשתי מלים ובשני מספרים: הצלחה ושלוש'.

27 מדיניות זו מתוארת בצורה בהירה וחייה בספרו של בראון (לעיל, הערה 23).

28 שלמה אבינרי כותב בעניין זה כי בן-גוריון היה 'מצביא מהולל שהעלה את קרן ישראל בעמים – שהיה עם זאת, מלא חרדות קיומיות לגורלה של מדינת ישראל ושללא חרדות קיומיות אלו אין להבין לא את מדיניותו הזוהירה ולא את הרטוריקה חסרת הפשרות שבהופעותיו הציבוריות'. ש' אבינרי, הרעיון הציוני לגונוני, תל-אביב 1980, עמ' 227.

29 יש לציין כי בזכרונותיו בן-גוריון מזכיר את פרשת ודי סאליב בצורה פורמליסטית ביותר. אחרי שהוא מציין כי 'כחודש ימים לפני הפגרה האחרונה של הכנסת השלישית התרחש בחיפה מאורע שהסעיר את הארץ כולה' הוא מביא תקציר של הדיון שנערך בכנסת בנושא זה ב-12 ביולי 1959. בן-גוריון, ב, עמ' 585-588. כן יש לציין כי בספרי זכרונותיו של י' אלמוגי, שכינה באותה עת כמזכיר מועצת פועלי חיפה והיה האיש החזק בעיר, עניין זה מוזכר בצורה שולית ביותר. הוא אינו נזכר כלל בספרו בעובי הקורה, תל-אביב 1980, ומוזכר בדרך אגב בספרו המאבק על בן-גוריון בעקבות הפרשה, תל-אביב 1988, עמ' 34-35.

30 ישיבת המרכז התכנסה ב-12 בנובמבר 1959. הפרוטוקול ראה אמ"ע, 23/59.

31 על מערכת הבחירות לכנסת הרביעית ראה: אלמוגי, בעובי הקורה (לעיל, הערה 29), עמ' 171-180; הנ"ל, המאבק על בן-גוריון (שם), עמ' 48-11.

היחיד שהשבית במשהו את השמחה הכללית היה אהרון ידלין.³² אך גם הוא לא דיבר על השסע החברתי והעדתי אלא על הצלחתה היחסית של תנועת החירות שקיבלה בבחירות אלה שבעה-עשר מנדטים (לעומת החמישה-עשר שקיבלה בשנת 1955). לטענתו חירות אמנם לא השיגה את יעדיה — לעמוד בראש קואליציה חלופית או לפחות לנגוס מכוחה של מפא"י — העלייה בכוחה הדאיגה אותו, בייחוד לנוכח האפשרות ש'היא תסגל לעצמה דרכי הסוואה חדשות ותדגול בליברליזם מבלי להסתבך בסימנים של הפאשיזם'. אולם דברי ידלין נבלעו במצהלות השמחה ובטפיחה העצמית על השכם שהביאו את אלמוגי להכריז כי 'למעשה ישיבה זו היא מעין ישיבה חגיגית, אלא שאיננו יושבים על-יד שולחנות ערוכים'.

נראה לי כי עיקר חשיבותו של הפרוטוקול של ישיבות מרכז מפא"י באוגוסט 1955 איננה בדברים הקונקרטיים שנאמרו בו אלא בעובדה שאף-על-פי שמדובר בדיון מפלגתי שעסק בתוצאות הבחירות, רוב המשתתפים התייחסו אל הבעיות שהועלו כמהלכו ברמה הלאומית דווקא. ניתן אפוא לראות בדיון זה את אחד הביטויים המוקדמים לעימות עם סוגיה שהביאה לשינוי רדיקלי בדיוקן החברה הישראלי ושלא ירדה מסדר יומה משך שנים רבות.

32 ידלין, חבר קיבוץ חצרים, הוצב במקום ה-48 ברשימת מפא"י ונכנס לכנסת כמה חודשים אחרי הבחירות, בעקבות התפטרותו של אהרון בקר.